

2011. – 536 с.

7. Фрейд З. Воспоминания Леонардо да Винчи о раннем детстве / З. Фрейд. – СПб. : Азбука, 2007. – 223 с.

8. Юнг К. Г. Проблема типов в биографике: психологические типы / К. Г. Юнг. – СПб. : Азбука, 2001. – С. 451–462.

Людмила Калюжная. Использование элементов биографического анализа в процессе учебно-исследовательской деятельности учащихся при изучении творчества В. Симоненко.

В статье рассматриваются пути использования элементов биографического анализа для формирования исследовательских навыков учащихся при изучении психосоциальной реальности В. Симоненко, микро- и макросреды, в которой формировалась его личность, эксклюзивных ситуаций и индивидуального стиля творческой деятельности.

Ключевые слова: творческая личность, социализация, психологическая защита, творчество, эксклюзивная ситуация, биографический анализ.

Liudmyla Kaliuzhna. The usage of elements of biographical analysis in the process of educational and research activities of students in studying of Vasyl Symonenko's creative activities.

The article is devoted to the analysis of the possibility of usage of biographical method for students' research skills formation in studying of psychosocial reality of V. Symonenko, micro- and macroenvironment in which his personality was formed, exquisite situations, creative plans and individual style of creative activity.

Key words: creative personality, socialization, psychological defense, creative work, exquisite situation, biographical analysis.

УДК 37.013.42

Н. А. Клішевич

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-АДАПТАЦІЙНИХ УМІНЬ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ

У статті здійснено аналіз системи соціально-педагогічної роботи з дітьми підліткового віку в загальноосвітніх закладах, визначені соціально-педагогічні умови формування організаційно-адаптаційних умінь підлітків, обґрунтовано зміст соціально-педагогічної діяльності з їх адаптації до нового середовища навчального закладу.

Ключові слова: соціально-педагогічні умови, адаптація, соціально-педагогічна діяльність, підлітки з делінквентною поведінкою.

Постановка проблеми. Протягом десятиліть загальноосвітні навчальні заклади залишаються провідними інститутами соціального виховання. Реформування системи освіти, котре нині відбувається в Україні, активізувало подальшу наукову розробку теоретичних і прикладних аспектів проблеми адаптації підлітків до нових умов навчання.

Адаптація особистості є однією із найбільш складних проблем соціальної педагогіки. У процесі адаптації особистість є водночас і об'єктом впливу соціального середовища, і активним суб'єктом (усвідомлює вплив цього

середовища). Але іноді, особливо в переломні періоди, що стосуються як життєдіяльності окремої людини, так і суспільства в цілому (час радикальних економічних і соціальних реформ), виникає суперечність між потребами особистості та вимогами навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що адаптивні механізми в старшому підлітковому віці розвинуті недостатньо (І. Булах, Т. Драгунова, Л. Жезлова, Л. Закутська, В. Каган, І. Коң, О. Личко, Н. Максимова, О. Новикова, С. Подмазін, Г. Прихожан, О. Яковлева та інші). Крім того, труднощі процесу адаптації підлітків підсилюються «кризовістю» та «критичністю» цього вікового етапу в розвитку особистості, що виражається в підвищеній тривожності, пов'язаній, головним чином, з особливостями самооцінки, необхідністю вибору майбутньої професії, у труднощах входження в доросле життя, невідповідністю до виконання нових соціальних ролей, суперечностями у сфері спілкування тощо.

Різні аспекти проблеми адаптації були предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних учених, проте й досі відсутній єдиний погляд щодо визначення самої сутності даного поняття. Досить неоднозначно визначаються соціально-педагогічні умови формування організаційно-адаптаційних умінь підлітків, а також нез'ясованим залишається питання про те, як впливають індивідуально-психологічні та особистісні характеристики суб'єкта на особливості його адаптації до нових умов навчання.

Мета статті полягає у визначенні соціально-педагогічних умов формування організаційно-адаптаційних умінь підлітків у процесі їх особистісного становлення та обґрунтуванні змісту соціально-педагогічної діяльності з їх адаптації до нового середовища навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Визначальним фактором адаптованості є розвиток здібностей особистості до самовдосконалення на основі врахування її вікових особливостей. У підлітковому віці відбуваються якісні зміни, що стосуються всіх аспектів розвитку індивіда. Процес анатомо-фізіологічної перебудови є фоном, на якому протікає психологічна криза. Серед особистісних характеристик підліткового віку український дослідник В. Лютий визначає: особливості темпераменту, пізнавальної та емоційно-вольової сфери, характеру, світогляду, мотивації та ціннісних орієнтацій, які роблять підлітка чутливим до психотравмуючих ситуацій, зменшують здатність опиратися негативним соціальним впливам і знаходити правомірні способи подолання труднощів, зокрема відставання в загальному інтелектуальному розвитку або в розвитку окремих пізнавальних процесів, мови, уваги; педагогічна занедбаність, характерологічні відхилення (акцентуації характеру та психопатії), несформованість комунікативних навичок, невпевненість у собі, неадекватна самооцінка, екстернальний локус контролю, уживання підлітками алкоголю та наркотиків. У підлітковому віці до цього можуть призвести гіпертрофовані підліткові реакції на надмірний контроль з боку дорослих (реакції емансипації, наслідування, групування) [7].

На думку російської дослідниці І. Дубровіної, рівень соціально-

психологічної адаптації підлітків залежить від ступеня самооцінки, рівня тривожності й уміння свідомо ставити перед собою досить високі цілі з наступними цілеспрямованими зусиллями з їх досягнення [6, с. 419]. У зв'язку з цим слід зазначити, що здатність до цілепокладання існує в підлітків завдяки виникненню особливого комплексу потреб, що виражаються в прагненні вийти за межі навчального закладу та долучитися до діяльності дорослих. Якщо ж всі переживання, інтереси, прагнення підлітка залишаються зосередженими на проблемах суто шкільного життя – на уроках, оцінках тощо, то це є свідченням того, що підліток не підготовлений до переходу на нову вікову стадію розвитку і, відповідно, про можливі проблеми соціальної адаптації [3, с. 92].

Соціальну адаптацію можна визначити як процес установалення оптимальної відповідності особистості та навколишнього середовища в ході здійснення властивої для людини діяльності, що дозволяє індивіду задовольняти актуальні потреби та реалізувати пов'язані з ними значимі цілі, забезпечуючи в той же час відповідність максимальної діяльності людини, її поведінки, вимогам середовища. Соціальна адаптація до нового колективу – одна з найважливіших проблем підлітків. Особливості процесу адаптації залежать від структури потреб і мотивів особистості, ступеня адекватності самооцінки, адаптивних здібностей. Здатність підлітків до самопізнання є визначальним чинником їх адаптованості. Тип спілкування з дорослими також суттєво впливає на їх адаптацію. Завдання соціального педагога полягає насамперед у тому, щоб створити умови для успішного протікання адаптаційних процесів у підлітків.

Т. Алексєєнко одним із ключових факторів у соціально-педагогічній діяльності визначає допомогу особистості. На її думку, мета діяльності полягає у сприянні в адаптації та позитивній соціалізації індивіда. Це можливо через надання допомоги їй у засвоєнні соціальних норм і цінностей; створення умов для психологічного комфорту і безпеки як дорослого, так і дитини; задоволення потреб і забезпечення прав особистості; попередження негативних явищ у сім'ї, школі, іншому найближчому соціальному оточенні [9].

Відомий російський учений М. Галагузова наголошує, що основною відмінністю соціально-педагогічної діяльності від педагогічної є те, що потреба в ній з'являється тоді, коли в індивіда, групи виникає проблемна ситуація. Якщо педагогічна діяльність має нормативно-програмний характер, то соціально-педагогічна завжди є «адресною», спрямованою на конкретну дитину та вирішення її індивідуальних проблем через вивчення особистості учня та навколишнього середовища, пошук засобів, які допоможуть вирішити проблему. Якщо педагогічна діяльність має неперервний характер, то соціально-педагогічна скоріше локальна, обмежена тим часовим проміжком, у період якого вирішується проблема [5, с. 183]. Суттєве значення для соціально-педагогічній діяльності, на думку Н. Рібакової, має створення для особистості приймаючого та підтримуючого середовища, «оздоровлення» її соціальних стосунків, «запуск» механізмів самоорганізації, саморозвитку, самозабезпечення на будь-якому рівні – від індивідуально-особистісного до

групового [8, с. 44].

Подібну точку зору поділяє відомий дослідник О. Безпалько. Вона зазначає, що результатом соціально-педагогічної діяльності є формування в особистості певного рівня соціальних якостей, самосвідомості, самовизначення та самоствердження як складових суспільного буття, відповідно до можливостей дитини та особливостей соціального середовища. Соціально-педагогічну діяльність дослідник трактує як таку, що спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, усебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини [2, с. 17].

Основні напрями соціально-педагогічної діяльності в освітньому закладі визначаються проблемами, що виникають у процесі навчання та виховання дітей. Можна виокремити такі напрями з адаптації підлітків в навчальному закладі:

- *діагностичний* – спрямований на вивчення ступеня й особливостей пристосування підлітків до нової соціальної ситуації, виявлення проблем;
- *консультативний* – зорієнтований на підвищення рівня психологічної компетенції суб'єктів освітнього процесу (адміністрації, класного керівника, психолога, соціального педагога);
- *методичний* – передбачає вдосконалення методики та модифікацію змісту навчання. Він здійснюється спільно з адміністрацією навчального закладу за результатами аналізу психолого-педагогічного статусу учнів;
- *профілактичний* - спрямований на надання підтримки кожній дитині, на попередження можливих порушень у розвитку учнів. Він здійснюється психологом, соціальним педагогом;
- *корекційно-розвиваючий* - завдання цього напрямку полягає в організації педагогічної допомоги учням, що стикаються з різними труднощами в навчанні, спілкуванні з урахуванням їх індивідуальних особливостей; корекції та розвитку комунікативної, пізнавальної, емоційно-вольової сфери; формуванні соціальних навичок, що сприяють успішній адаптації, підвищенні їх адаптивних здібностей. Робота проводиться з дітьми індивідуально або в мікрогрупах [9, с. 45].

Правильно організована соціально-педагогічна діяльність передбачає орієнтацію на особистість, індивідуальність, розкриття потенціалу окремої дитини, надання їй комплексної допомоги у вирішенні особистісних проблем, в усвідомленні себе суб'єктом власного життя. Вона передбачає соціальне загартовування дітей, підлітків, формування здатності в них виживати в складних життєвих обставинах, спрямована на формування і розвиток моральних орієнтацій, моральної свідомості, соціально значущих установок у життєвому самовизначенні, моральної поведінки дитини [4, с. 99].

Для ефективного вирішення поставлених завдань соціально-педагогічної діяльності в період адаптації підлітків доцільно використовувати такі форми роботи:

- адаптаційні заняття на початку року з метою сприяння шкільній адаптації учнів за допомогою опрацювання потенційно проблемних зон у

різних сферах шкільного життя;

- індивідуальні чи групові консультації для батьків з проблеми адаптації;
- діагностичні обстеження адаптації в шкільному середовищі з метою вивчення ступеня й особливостей пристосування підлітків до нової соціальної ситуація;

- психолого-медико-педагогічний консилиум з метою оцінки психолого-педагогічного статусу підлітка і визначення стратегії супроводу, шляхів вирішення проблем навчання та особистісного розвитку;

- індивідуальні та групові консультації для педагогів і класного керівника з метою створення ситуації співробітництва, рекомендацій з надання допомоги учням, які відчують труднощі в процесі адаптації;

- індивідуальна та групова корекційно-розвивальна робота з дітьми «групи ризику» з метою корекції проблем адаптації.

Одне із пріоритетних завдань соціально-педагогічної роботи навчальних закладах полягає в пошуку різних способів формування організаційно-адаптаційних умінь підлітків, особливо підлітків із делінквентною поведінкою.

Поштовхом до оновлення змісту та форм соціально-педагогічної роботи з делінквентними підлітками в загальноосвітніх навчальних закладах стало започаткування у 1997 році психологічної служби. Серед чисельної низки завдань соціального педагога виокремлюються такі, як попередження конфліктів в учнівських колективах; орієнтація підлітків на здоровий спосіб життя; профілактика правопорушень серед неповнолітніх, робота з учнями «групи ризику».

Соціальні педагоги та практичні психологи у своїй діяльності широко використовують інтерактивні технології, серед яких найбільш популярними є метод «рівний-рівному», рольові ігри, інтерактивні заняття, соціально-психологічні та просвітницькі тренінги для підлітків та їхніх батьків.

Крім інтерактивних методів профілактичної роботи, для покращення обліково-аналітичної звітності фахівців запроваджуються соціально-психолого-медико-педагогічні картки учнів, щоденники поведінки, плани екстреного реагування на пропуски чи протиправні вчинки підлітків, обліково-профілактичні картки роботи з неблагополучними сім'ями, карти руху учнів «групи ризику». Важливе місце посідає інспектування сімей дітей «груп ризику», зокрема проведення рейдів із залученням психолога, соціального педагога, класного керівника, представника служби у справах дітей, кримінальної міліції у справах неповнолітніх.

З метою профілактики делінквентної поведінки та зниження рівня конфліктності серед учнів в окремих загальноосвітніх навчальних закладах створюються шкільні служби розв'язання конфліктів, координаторами роботи яких стають соціальні педагоги та практичні психологи. Діяльність шкільної служби розв'язання конфліктів здебільшого пов'язана саме із вторинною профілактикою делінквентної поведінки підлітків. В основу роботи цієї служби покладено метод «рівний – рівному», який передбачає активне залучення старшокласників, які пройшли спеціальне навчання. Учні старших класів є посередниками в розв'язанні конфліктів, що виникають між школярами,

проводять профілактичні заняття. Варто зауважити, що більшість конфліктів у школах, де є така служба, розв'язують без втручання дорослих або застосування дисциплінарних заходів реагування.

Ще одним напрямом роботи шкільної служби розв'язання конфліктів є упровадження програми розвитку життєвих навичок, яка сприяє соціальній реабілітації підлітків із делінквентною поведінкою. Наприклад, до координатора шкільної служби надходить інформація від інспектора міліції про те, що учень певної школи скоїв некримінальне правопорушення, то застосовують мотиваційне консультування для залучення підлітка до програми життєвих навичок (або кіл підтримки) [1].

Отже, соціально-педагогічна робота з підлітками із делінквентною поведінкою в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється в межах первинної та вторинної профілактики. Вона спрямована на забезпечення соціальними педагогами та педагогічним колективом школи цілеспрямованого впливу на мікросередовище й особистість підлітка із делінквентною поведінкою з метою усунення чинників, що негативно впливають на його соціалізацію та спричиняють подальші відхилення в поведінці, а також з метою формування в неповнолітнього особистісних якостей, які б унеможливили подальшу асоціальну поведінку та забезпечували реінтеграцію неповнолітнього в соціальне життя. Основними засобами соціально-педагогічної роботи загальноосвітнього навчального закладу з метою профілактики делінквентної поведінки була індивідуальна виховна робота, застосування корекційного впливу на мікросередовище та включення неповнолітнього в позитивні соціальні відносини та суспільно корисну діяльність.

Висновки. Серед актуальних аспектів сучасної проблеми взаємодії особистості та соціуму одним із найбільш значущих є питання своєчасного формування у підлітків адаптивних здібностей. Адаптація особистості це одна зі складних проблем соціальної педагогіки. Пильна увага до шкільної адаптації викликана тим, що, будучи динамічним процесом прогресивної перебудови функціональних систем організму, вона забезпечує віковий розвиток школяра. Механізми пристосування, що виникають у процесі адаптації, щоразу актуалізуються та використовуються в подібних ситуаціях, закріплюються в структурі особистості та стають підструктурами її характеру. Значення адаптаційного періоду в освітній установі полягає в тому, щоб зробити природний процес адаптації більш інтенсивним.

Список використаної літератури

1. Алемаскин М. А. Воспитательная работа с подростками / М. А. Алемаскин. – М. : Знание, 1979. – 42 с.
2. Безпалько О. В. Теорія та практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01/ Безпалько Ольга Володимирівна. – Луганськ, 2006. – 537 с.
3. Белкин А. С. Основы возрастной психологии : [учеб.-метод. пособие] / А. С. Белкин. – М. : Академия, 2000. – 244 с.
4. Василькова Ю. В. Социальная педагогика : [курс лекцій] /

Ю. В. Василькова, Т. А. Василькова. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 346 с.

5. Галагузова М. А. Категориально-понятийные проблемы социальной педагогики / М. А. Галагузова // Понятийный аппарат педагогики и образования : [сб. науч. тр.] / отв. ред. М. А. Галагузова. – Екатеринбург : Изд-во «СВ-б», 1998. – Вып. 3. – С. 168–184.

6. Дубровина И. В. Рабочая книга школьного психолога / И. В. Дубровина, А. Д. Андреева; под ред. И. В. Дубровиной. – М. : Международная академия, 2002. – 115 с.

7. Лютий В. П. Соціально-педагогічне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від покарання з випробуванням: дис. ... канд. пед. наук : 13.01.05 / Лютий Вадим Петрович. – К., 2010. – 296 с.

8. Рыбакова Н. А. Социальная работа и социальное образование: условия сохранения и развития жизненных сил человека в динамике социобытия : [монография] / Рыбакова Н. А. – Псков : Псковский гос. пед. ин-т., 2000. – 184 с.

9. Соціальна педагогіка : [мала енциклопедія] / [Т. Ф. Алексєєнко, Т. П. Басюк, О. В. Безпалько та ін.] ; за ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

10. Шептенко П. А. Методика и технология работы социального педагога : [учебник], / под ред. В. А. Сластенина. – М., 2001. – 278 с.

Наталія Клишевич. Соціально-педагогічні умови формування організаційно-адаптаційних умінь підлітків в процесі особистісного становлення.

В статті здійснено аналіз соціально-педагогічної роботи з підлітками в загальноосвітніх закладах, визначено соціально-педагогічні умови формування організаційно-адаптаційних умінь підлітків, обґрунтовано зміст соціально-педагогічної діяльності по адаптації підлітків до нової середовища навчального закладу.

Ключевые слова: соціально-педагогічні умови, адаптація, соціально-педагогічна діяльність, підлітки з деликвентним поведінням.

Natalia Klishevich. Social-pedagogical conditions of organizational and adaptation abilities of teens in the process of self-becoming.

This article analyzes the social and educational work with young people in secondary schools. Social-pedagogical conditions of organizational and adaptation abilities of teens are determined. The content of social and educational activities adaptation of adolescents to the new environment of the institution is given.

Key words: social and educational conditions, adaptation, social and educational activities, adolescents with delinquent behavior.

УДК: 371.385.4: 82.091(477.65)

І. О. Небеленчук

НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ АНАЛІЗУ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКИХ І РОСІЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПРО МІСТО ЄЛИСАВЕТГРАД-КІРОВОГРАД

У статті розкривається своєрідність і літературне багатство Єлисаветградщини, презентуються твори українських і російських